

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ROMANLARINDA SAVAŞ TEMASI

Nebahat YUSOĞLU*

ÖZ: Türk Edebiyatı'nın en önemli romancılarından biri olan Reşat Nuri Güntekin, eserlerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına denk gelen savaş yılları içerisinde yaşanan gelişmeleri, roman kahramanının hayat hikâyesi içerisinde yerleştirilerek anlatır. Özellikle Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Mütareke Dönemi ve Kurtuluş Savaşı yıllarındaki savaş ortamının nesilleri ve cemiyet düzenini ne hale getirdiğinden bahseden Reşat Nuri, cephede olanlardan çok cephe arkasındakilerle ilgilenir. Onun romanlarında “savaş” toplumsal değerleri yıkan, insanları birbirine düşüren acı bir felaket olmasının yanında aynı zamanda roman kahramanlarına acımayı, sevmeyi öğretti ve onları olgunlaştıran bir öğretmendir. Bu çalışmanın amacı insanlığın en acı tecrübelerinden biri olan “savaş” temasının romana yansıyan yönüyle insan ve toplum üzerindeki tesirlerini tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: Reşat Nuri Güntekin, Türk romanı, savaş teması, savaş-toplum ilişkisi, savaşın kahramana etkisi

The Theme of “War” in The Novels of Reşat Nuri Güntekin

ABSTRACT: Reşat Nuri Güntekin, one of the most notable writer in Turkish Literature, in his novels narrates the wars, the fall of the Ottoman Empire and the Foundation of The Turkish Republic by creating figures in his novels. Especially the Balkan War, World War I., The Period of Truce and The War of Independence, Güntekin tells how the atmosphere of war influenced the generations as well as the social order, putting emphasis on the background effects of the war rather than the events occurred at the front. In Güntekin's novels, “war” is considered to be a calamity destroying the social values and causing enmity among people on the one hand, and on the other hand, war is regarded as an educator that teaches the heroes and heroines how to pity and love others and it helps them mature themselves. And the aim of this study is to find out

* Marmara Üni. Sosyal Bilimler Ens. nebahatyusoglu@gmail.com

the social and human influences of the war, which is one of the nastiest human miseries, as they reflect on the novels.

Key Words: War, Turkish novel, war-society relationship

“Savaş” her yönüyle insan ve toplum hayatının en büyük sarsıcı unsurlarından biridir. Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılış sürecinde yaşananları daha iyi anlamak için o dönem edebiyatçılarımızın eserlerini yakından incelememiz gerekir. O dönemde eser veren yazarlarımızın büyük bir çoğunluğunun eserlerinde “savaş” temasını o günün ihtiyaçlarına uygun olarak daha çok kahramanlığa övgü veya düşmana kin güden duygular mahiyetinde kaleme aldığı görülür.¹ Bu eserlerde idealize edilen Anadolu halkı, büyük bir kahramanlık ve duyarlılık göstererek düşmanı, yurdundan kovmuştur. Ancak “savaş” temasını romanın bir unsuru olarak insan hayatı üzerindeki tesirini anlatan ve bize döneminin gerçekleri içinde savaş gerçeğini yaşatan yazarlarımız maalesef azdır.

Fethi Naci, *Reşat Nuri Güntekin’in Romancılığı* adlı çalışmasında Reşat Nuri’yi “Türk Romanı’nda eleştirel gerçekliğin öncüsü” olarak görürken Prof. Dr. Birol Emil de Reşat Nuri’nin sanatı söz konusu olduğunda en büyük özelliğinin iyi bir gözlemci olması olduğunu ifade eder. Bu kanaatlerin ışığında iyi bir gözlemci ve dikkatli bir eleştirmen olarak kabul edilen Reşat Nuri’nin, romanlarında cephede olanlardan çok cephe gerisindeki anlatması bir tesadüf değildir. Onun romanlarında yaşanan acılar, kayıplar, yaşama mücadeleleri, kaçışlar, sevdiklerini koruma gayretleri, öfke ve yıkımın arkasında kendisini bulmaya ve yaşamaya çalışan bir dönemin “insan”ını görmemiz mümkündür. İnsana ve onun tüm yaşadıklarına duyarlı olan yazar, eserlerinde “savaş”ı öncelikle ferdi hayatındaki varlığıyla yansıtır. Reşat Nuri’nin tüm romanlarında savaş bir neslin kimliğinin parçasıdır. Onun için mazi koridoruna girerek kendini ve yaşamını anlatmaya başlayan her roman kahramanı, mutlaka savaştan ve savaşın hayatı üzerindeki tesirinden bahsetmek zorunda kalır. O, hiçbir eserinde baştan sona savaştan bahsetmez. Zira asıl anlatmak istediği ro-

¹ Erol Köroğlu, Osmanlı Devleti’nde propaganda yetersizliğinden bahsederek I. Dünya Savaşı’nda yapılan yayınların bir propaganda amacı gütmekten çok “sancılı bir milli benlik” oluşturma çabasında olduğunu anlatır. I. Dünya Savaşı sonrasında Milli Mücadele yıllarında bu defa vatan topraklarını savunmanın verdiği bir gayretle edebî eserlerde hem hürriyet propagandası yapılır hem de milli şuur uyandırılmaya çalışılır. Yakup Kadri “Ankara”, Aka Gündüz “Dikmen Yıldızı”, Samim Kocagöz “Kalpaklılar” Halide Edip “Ateşten Gömlek” romanlarında bizzat Kurtuluş Mücadelesi’ni eserlerine taşıırken “savaş” gerçeğine “biz ve onlar” perspektifinden bakmışlardır. Yeni tanıdıkları Anadolu insanını “savaş” karşısında ve cephede idealize ederken yaşanan gelişmeleri daha çok siyasî ve duygusal açıdan değerlendirmişlerdir (Köroğlu 2004:).

man kahramanlarının kişilik bakımından geçirdikleri aşamalardır. Savaş sırasında eski ham ve çocuksu taraflarını bir yana bırakmak zorunda kalan roman kahramanları açlığı, felaketi, sefaleti en önemlisi insana acımayı öğrenir. Bu sebeple yazarın romanlarındaki savaş temasını anlayabilmemiz için kronolojik bir sıra ile Osmanlı Devleti'nin son yirmi yılındaki savaşları, cephe ve cephe gerisi başlıkları altında ele almamız savaş temasını çok yönlü anlamamız adına yararlı olacaktır.

I-Balkan Savaşları ve Komiteciler

Rusların panislavist fikir akımlarını yayarak bir Türk nefretini kaynattığı Balkanlarda daha savaş çıkmadan önce bir huzursuzluğun olduğu çıkan ayaklanmalardan bellidir. Bu dönemde Türk köylerine saldıran Bulgar, Makedon, Yunan çetelerine karşı vatansever Türk subayları ve gençleri dağa çıkarak cevap vermişlerdir. Yazar, 1926 yılında kaleme aldığı *Akşam Güneşi*'nde Nazmi karakteri ile gönüllü savaşan bu gençlerin hikâyesini romanına taşır. Romanın yazılış tarihi ile gerçek savaş arasında geçen zamana bakılırsa yazar, bu vatansever gençleri unutmamıştır. Roman kahramanı Nazmi, her türlü delişmenliğine rağmen, yeri geldiğinde, her türlü makam ve haz fikrini geride bırakarak İstanbullu zengin şımarık çocuğun içindeki gerçek vatan sevgisini göstermiştir.

Paris'e ateşemiliter olarak göreve giden Nazmi'nin önünde parlak bir hayat vardır. Ancak bindiği trenin Edirne'de durması onun hayatını değiştirir. Mustafapaşa civarında çetelerin bomba ile köprüyü uçurmaları üzerine burada bir gece geçirmek zorunda kalan Nazmi, Manastır'dan askerlik arkadaşı İbrahim ile karşılaşır. Nazmi, İbrahim vasıtasıyla askerlikten istifa ederek Balkanlardaki çetelerle savaşmak için dağa çıkan gençlerle tanışır. İçlerinde Makedonya ve Trakya köyleri içinde adı bir efsane gibi anılan Kaymakam Nusret de vardır. Kaymakam Nusret, Nazmi'den Paris'teki vazifesi sırasında kendi lehlerine propaganda yapmasını ister. Bu vazifeyi "hayatım pahasına" diyerek kabul ettiğini belirten Nazmi, kendiyile onları mukayese ederek parlak üniformalı salon zabiti hallerinden utanır. Kaymakam Nusret, Bulgar ve Sırp çetelerin Rus zabitleri tarafından eğitildiğini anlatarak yakında kopacak bir savaştan bahseder. Nazmi, gördükleri karşısında Avrupa'ya gitmekten vazgeçip bu gönüllü çeteye katılır. Burada dokuz ay boyunca komiteci çetelerle savaşan Nazmi, birinde kalçasından aldığı bir darbe yüzünden küçük bir köyde duvarları rutubet bağlamış bir değirmen odasında saklanmak zorunda kalır. Buradaki soğuk ve nemli ortam yüzünden romatizma olursa da bahar gelince Nazmi, çatışmalara eski enerjisiyle katılır. Ancak Kaymakam Nusret ile çıktıkları bir keşifte yaşlı bir çobanın kendilerini yanıltmasıyla gidecekleri yoldan geri dönüp dereye doğru giderler. Tuzağı fark ettiklerinde sırtlarını bir tepeye siper edip çatışmaktan başka çareleri kal-

maz. Düşmana büyük zayıat verirlerse de yirmi kişilik çeteden ancak beş kişi kurtulabilir. Kaymakam Nusret'in şehit edilmesi bütün Sırp ve Bulgar köylerinde şenliklerle kutlanır. Nazmi, bu çatışmada şuurunu kaybeder. İbrahim'in kendisini taşıması ile kurtulur. Üsküp Hastanesine nakledilir. İyileşmesine rağmen bir türlü toparlanamaz. Sonunda bir kalp rahatsızlığı olan andökardit olduğunu öğrenir. Bu onun hayatını tamamen değiştirir. Zira hem askerlikten hem de sevdiği kadından ayrılmak zorunda kalır. Romanda güçlü ve kuvvetli bir askerin yavaş yavaş aciz bir ferde dönüşümündeki asıl amil "savaş"tır.

Yazar, savaşın ferdin hayatındaki yıkıcılığını Nazmi karakteri ile göstererek Türk halkının hayat karşısında pasif duruşunu biraz da onun savaşlarla engellenişine bağlar. Nazmi'nin hastalığı, bundan sonra onun insan olarak kendisini geliştirmesine ve olgunlaştırmasına hizmet eder.

Balkan Harbi'nde düşmanın Türk halkına yapılan zulümleri Reşat Nuri, *Yeşil Gece* adlı eserinde İttihat ve Terakki Kâtip-i Mesulü Tikveşli Cabir Bey'in ağzından şu sözlerle anlatır:

"Zalim düşman, memleketimizi çevirdi. Rumeli, insan kashanelerine döndü...Ak sakallı ihtiyarların kollarını, bacaklarını kesti, gözlerini kızgın şişlerle oydu...Ulemanın ağzına erimiş kurşun akıttı.. Kadınların kesti memelerini, açtı karınlarını, çıkardı saçını bitmemiş çocuklarını dışarı... Ana kuzusu Müslüman yavrucağızlarını taktı böyle şişlere... Yaktı ateş üzerinde koyun kebabı kızartır gibi... Yanık insan yağlarının kokusu kapladı bulut gibi havaları. Geçilmezdi kafalara, ciğerlere, barsaklara basmadan... Yakarları çiftlikleri, asarlardı ağaçlara delikanlıları, alırlardı su gibi kızlarımızı kucaklarına. Yakıp çubuklarını bakarlar idi keyiflerine... Derelerden akardı hep Müslüman kanları köpük köpüğe..."
(Güntekin, 1963: 50-51)

Ona göre tüm bu acıların sebebi farklı dinlerden olmamızdır: "*Bu muharebe, değildir, iki millet muharebesi. Bu muharebe, sâlip ile hilâl, Hristiyanlık ile Müslümanlık muharebesidir.*" Oysa romanda yazarın sözcüsü durumundaki Ali Şahin, meseleyi Müslümanlık-Hristiyanlık meselesi olarak görmez. Ona göre mesele ilerleyip ilerlememe meselesidir. Bu açıdan Balkan yenilgisinin sebebinin bile toplumda farklı şekillerde yorumlandığını görürüz.

II- Birinci Dünya Savaşı

Reşat Nuri'nin romanlarında en fazla bahsettiği savaş Birinci Dünya Savaşı'dır. Birçok farklı cephede devam eden savaşta özellikle Çanak-kale Savaşı'ndan, Suriye Cephesi ve Kanal Harekâtı'ndan bahsetmiştir.

Cephede

Reşat Nuri'nin *Bir Kadın Düşmanı* adlı romanında “savaş” güzellik ve çirkinlik mefhumlarının mihenge vurulması için oluşturulmuş bir fon gibidir. Roman kahramanı Homongolos Ziya'nın çirkinliği toplumda daima yüzüne vurulmuştur. Ona karşı sevgi gösteren tek kişi okul arkadaşı Necdet'tir. Ziya ve Necdet okulda olduğu gibi cephede de ayrılmazlar. Aynı birliğe düşerler. Ziya mekkâre neferidir. Necdet ise tabur kaleminde kâtiptir. Necdet, nişanlısının gözünde “kahraman” olabilmek için “ateşe atılıp çarpışmak” ister. Fakat ateş hatlarında patlayan gülle Necdet'in yüzünü parçalar.² Necdet, ağır yaralı can çekişirken Ziya, onun nişanlısı Remide tarafından öldükten sonra çirkin bir Necdet olarak hatırlanmasını istemez ve Remide'yi hastane odasına sokmaz. Ziya, savaşta alınan yarının bile güzelliğe düşkün kadın kalbini yumuşatamayacağını belirterek kadınların ne kadar zalim olduğunu anlatmak ister. Romanda Necdet'in babasının 1897 Yunan Harbi'nde, ağabeyinin de belirtilmeyen bir cephede şehit olduğunu görürüz. Bu ayrıntı o dönemde toplumda yaşanan travmayı anlamamız açısından önemlidir. Savaşta şehit olmayıp geriye dönenler ise yaşadıkları kayıplar ve acılar sebebiyle bir türlü günlük hayata intibak edemezler.

Eski Hastalık romanında Birinci Dünya Savaşı, Züleyha'nın deniz yolculuğu sırasındaki hatırlayışları ile anlatılır. Deniz yolculuğunun Çanakkale durağında Yusuf, otomobil kiralayarak karısına savaş meydanını gezdirir. Yusuf, Züleyha'ya babası Ali Osman Bey'in vurulduğu yeri gösterip ona savaş hakkında izahat verirken Züleyha'nın aklına, okulda okuduğu Latince klasiklerden bir tanesinin tercümesi gelir:

“*Muharebe meydanında cehennemî bir hareket vardı. Takım takım insanlar boğazlaşıyor, kan gövdeyi götürüyordu. Fakat meydanın etrafını saran ve basamak basamak yükselen dağın bir noktası vardı ki, oraya varıldığı zaman, aşağıdaki fırtına dinmiş, sonsuz bir sükûn ve hareketsizlik levhası halinde donmuş görünüyordu.*” (Güntekin, 1938: 179)

² Baki Asiltürk, şu tespiti yapar: Yaralanmalardan, yanıklardan dolayı çirkinlik, yazarın ilk romanı *Harabelerin Çiçeği*'nden itibaren sık sık kullandığı bir motiftir. *Çalığısu*'ndaki İhsan'dan sonra bu romanda da Necdet benzeri bir akıbete uğrar. *Harabelerin Çiçeği*'ndekinden farklı olarak *Çalığısu*, *Bir Kadın Düşmanı* vb. romanlarda yanık ve yara izlerinin çoğunun savaşlardan kaldığı görülür. Bu romanlarda olayların Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında geçtiği ve kahramanların cephelere giderek savaşa bizzat katıldığı düşünülürse bu motifin yaygınlık nedeni daha iyi anlaşılır (Asiltürk 2009:).

Züleyha, ancak bu yolculuktan sonra babasının ve arkadaşlarının ne için savaştıklarını anlayıp milli benliğine geri dönmeyi başarabilecektir. İlk defa bu romanda yazar, roman kahramanlarını savaş meydanında gezdirerek onlarda savaşın neden yapıldığı hakkında bir fikir oluşturur.

Damga romanında da Birinci Dünya Savaşı'nda oğullarını şehit veren İstanbullu bir ailenin hikâyesi dikkat çeker. İzmir'den dönerken trenin yolda bozulmasıyla hasta annesi için roman kahramanı İffet'ten yardım isteyen Rânâ ile İffet arasında bir yakınlık oluşur. Rânâ'nın annesi çok sevdiği oğlunu İzmir'de Çeşme bombardımanında şehit vermiştir. Rânâ, ağabeyi Hikmet'in neden asker olduğunu anlatırken babasının sözlerini nakleder: “*Asker çocuğuna askerlikten başka meslek yaraşmaz.*” Bu sözler Türk halkının kaderini anlatır gibidir. Yüzyıllarca savaşmaktan başka bir meslek bilmeyen Türk askeri, çocuğunun da asker olmasını ister. İffet, Rânâ'ya neden yardım ettiğini açıklarken “*ben de bir asker çocuğuyum. Birbirimize yardım etmek borcumuz*” (Güntekin, 1957: 98) der. İffet'in yanında çalışan İbrahim de Çanakkale'de kolunu kaybetmiştir. Çeşme Bombardımanı'ndan bahsedilen bir diğer roman ise *Çalığışu* romanıdır. Feride, Kuşadası'nda gönüllü hemşire olarak çalışırken bombardımanda yaralanan Yüzbaşı İhsan ile karşılaşır. Feride, merhamet duygusu ile onunla evlenmek isterse de Yüzbaşı İhsan, bu “*aşk sadakası*”nı kabul etmeyerek iyileşir iyileşmez cepheye geri döner.

Bozgunları ile Birinci Dünya Savaşı

Reşat Nuri, *Miskinler Tekkesi*'nde Mondros Mütarekesi'nden sonra dağıtılan Osmanlı Ordusu'nun perişan askerlerini anlatırken yaşanan karmaşayı ve trajediyi çok yönlü bir yol hikâyesi içerisine yerleştirir. Eserde, anlatıcı-kahramanın adının belirtilmemesi çok kötü durumlara düşen roman kahramanının varlığını hiçleştirme gayesini gösterir. Onun doğduğu paşa konağından dilencilığe doğru düşüşünde savaşın ve savaşla sarsılan toplum düzeninin de tesiri vardır. Vaka, Reşat Nuri'nin diğer romanlarında olduğu gibi birinci kişi ağzından anlatıldığı için anlatıcı-kahramanın samimi itirafları ile savaş gerçeğini yaşarız. Savaş çıktığında O, Nur-i İrfan Mektebi'nde çalışmaktadır. Sayıları gittikçe artan şehit çocuklarının masraflarını karşılamak için esnaf içinde iane başışı toplamaya çalışan roman kahramanımızı, fizikî yetersizliği sebebiyle başta orduya almazlarsa da Sarıkamış faciasından sonra asker yetersizliği sebebiyle o da ordunun bir mensubu olur. Ancak Ordu, o kadar fakir bir durumdadır ki yetkililer yeni gelen askerlerden yanlarında beş günlük yiyeceklerini getirmelerini isterler. Anlatıcı-kahraman gönüllü Mevlevî alayı ile birlikte trenle Mısır'a doğru yola çıkar. Demiryolu Pozantı'ya kadar yapıldığından Pozantı'dan sonrasını askerlerin yürümesi gerekir. Roman kahramanı şişman olduğu için Toprakkale'den sonra yola devam edemez. Güzel yazı yazdığından bir binbaşının kâtibi olur. Halep'te yazıcı neferli-

ği yaparken eşek tepmesi sonucu sağ bileğini kırar. Ancak bundan daha acı olan ordunun bozguna uğrayıp geri çekilmesidir. Anlatıcı-kahramanın tabiri ile “*dille anlatılmaz bir ana-baba günü*”nde yürüyerek o kargaşalık içinde vatana dönmeyi başarır:

“Bu yolları ben nasıl geçtim? Kırk derece ateşli hastanın rüyaları anlatılabilir mi? Kendimi kâh bir yük vagonunun bir kapısından ağlaya, bağıra girip öteki kapısından dayak yiyerek atılıyor görüyorum; kâh ayaklarımdaki çizmeleri çalmak için beni falakaya yıkar vaziyette yere yatırmış Araplara âyetler, hâdislerle yalvarıyor görüyorum; kâh kendim gibi birkaç serseri ile beraber dilendiğimi, samanlıklarda yattığımı, gece yarısı çılgınlarla uyanarak, kimden, niçin olduğunu bilmeden bir koyun sürüsündeki koyun gibi, yalınayak kaçtığımı görüyorum. İnsanın en miskini sıkıyı görünce düldül oluyor Yarabbi!

Bilmiyorum kaç hafta, yahut kaç ay sonra dalga, beni büyük bir şehre attı. Sordum Konya dediler. Suriye'deki bozgun, içerdeki mütareke bozgunile karışıyor, memleketi barınılmaz bir hale getiriyordu. Bu sefer türkçe yalvararak, türkçe dilenerek ve dayak yiyerek yeni bir yolculuk, kâh hastalanıp günlerce kendimi kaybederek, kâh eceli gelmeyen için en iyi ilaç olan büyük sefaletle iyileşerek bir zaman daha sürünüş...” (Güntekin, 1946: 43,44)

Bir zaman sonra kendisini İzmir’de bir hastanede bulan roman kahramanı İzmir’in Yunanlılar tarafından işgali üzerine bir tütün deposuna nakledilir. “*Adam başına bir ot minder ve günde bir öğün çorba*” yolda yaşadıklarından sonra ona bir nimet gibi görünür. Bundan sonra ise savaş sebebiyle yaşanan kıtlık ve fakirlikle mücadele etmek sonunda onu dilencilik hayatına doğru sürükler.

Esaret

Savaşın belki de en acı taraflarından biri yaşanan esarettir. *Son Sığınak* romanının esir düşen kahramanı Süleyman, yaşanan bu trajediyi tüm benliğinde hisseder. Süleyman, kendi halinde İstanbullu bir ailenin küçük çocuğudur. Galatarasaray’da okurken akrabaları onun asker olmasını istese de ağabeyi, onun asker olmasını istemez ve okuması için Paris’e gönderir. İki yıl Paris’te okuyan Süleyman, I. Dünya Savaşı’nın çıkmasıyla ilk trenle İstanbul’a döner ve orduya katılır. Kanal Seferi’nde esir düşen Süleyman, esir kampında yaşadıklarını şu sözlerle anlatır:

“Aramızda benim bir daha belini doğrultamamış neslimin en parlak gençleri vardı ve harbin gerçek mağlûpları onlardı. Zavallılar, çöl tiyatrosuna bir suya saldırır gibi saldırdılar. Elimizde kitap olmadığı için aklımızda kalan parçalarla bir “Vatan-Silistre” bile

oynadık. Genç ümitlerimizi bir zaman daha kırılmaktan kurtaran bu kamp tiyatrosu olmuştur. (Güntekin, 1968: 30)”

Zekazik kampından kaçmaya çalışan Eczacı Azmi’yi yakalayan İngilizler ona, üç gün kendi kazdığı çukurda oturma cezası verirler. Süleyman, bu kampta arkadaşına dipçikle vurmaya çalışan bir İngiliz askerini yere yatırıp elinden silahını alır. Bu sebeple Azmi onu bir kahraman olarak görür.

Reşat Nuri’nin romanlarında özellikle acı olarak nitelendirdiği dönem Mütareke İstanbul’udur. Bu dönemde işgal utancına ek olarak yaşanan karmaşa ve iktidar boşluğu bütün moralleri bozar. Süleyman ve kendi nesli, en büyük acıları Mütareke İstanbul’unda yaşarlar:

“Mısır’daki hayatımın ara sıra aradığım bir tarafı vardı... Çöliün ortasında dikenli teller ve kolonyal şapkalı İngiliz nöbetçileriyle çevrili kampta sert bir yaşama hırsı duyardık ve kafalarımız istampa makineleri gibi durmadan hayaller döktürürdü... Doğrusu aranırsa bizim için asıl Zekazik kampı Mütareke senelerinin İstanbul’u oldu. Çünkü artık kaçıp kurtulacak bir yerimiz kalmıyordu.”
(Güntekin, 1968: 30)

Süleyman için hayat, savaştan sonra asla eskisi gibi olmaz. Tahsili yarım kaldığı için sosyal mevkiinden ve işinden olur. Bir aile kuramaz. Hayata ancak tiyatro sevgisi ile tutunmaya çalışırsa da bu da bir maceradan öteye gitmez.

Cephe Gerisi

Birinci Dünya Savaşı sırasında Reşat Nuri’nin ele aldığı konulardan birisi de savaş sırasında lüks ve safahat dolu bir yaşamın kucağında yaşayan harp zenginleri ve onların tam zıttı yaşayan insanların cephe gerisi manzaralarıdır. Güntekin’in ilk romanı olarak kabul edilen *Gizli El* romanının önsözünde yazar, 1920 yılında savaş sırasındaki vagon ticareti ve harp ihtikârlığını tenkit etmek amacıyla bu romanı yazmak istediğini ancak sansör (sansür memuru) Şemsi Efendi tarafından sansürlendiği için romanının konusunun değiştiğini ifade eder.

Romanda savaşın çıkışı Gemlik’te bir gazete yazısı ile öğrenilir. Şeref’in kayınbabası Aziz Paşa bu savaşı, Osmanlı’ya zarar veren güçlerin birbirini yemesi olarak telakki ettiği için savaşın çıkmasına sevinir. Aziz Paşa’nın tepkisi halkın şuur altını aksettirmesi yönüyle önemlidir. Yüzyıllardır Avrupa devletleri ile savaşmaktan yorulmuş olan Türk milleti, onların kendi aralarında savaşmasını, kendi intikamının alınması gibi görürse de savaşın gidişatı birden yön değiştirir ve Osmanlı Devleti de savaşa dâhil olur.

Şeref, ahababı Doktor Cemil'in verdiği rapor ile cephe gerisine alınmasına neredeyse sevinir. Savaşın çıkması halkın hayatını büsbütün karartır ve sessizleştirir. Savaştan etkilenmeyen zümre, Madam Burot'un otelinde bir araya gelip savaş hakkında konuşup kumar oynarlarken şeker bulamayan çocuklar, kurtlu incir yemekten difteri, dizanteri gibi hastalıklardan ölürlür.

Şeref, Miralay Murat Bey ile tanıştıktan sonra ihtişam dolu bir hayatın içine "Hiçbir şey sormamak ve her şeye evet" diyerek girer. Romanda tam olarak ifade edilmese de Hükümetin karaborsacılığa göz yumduğu izlenimi verilir. Miralay Murat Bey, Şeref'i etkileyerek kendi teşkilatında çalıştırır. Yurt dışında Romanya, Berlin Avusturya'ya giden Şeref, burada sözde memleketin hesabı namına hakikatte kendisine ve mensubu bulunduğu teşkilata büyük paralar kazandırır. Ahlakî yönden düşüş yaşayan Şeref, balolarda, eğlencelerde gününü gün eder. Romanda savaş sırasında adil yapılmayan iâşe politikasının bedelini halkın ödediği fikri hâkimdir.

Yazarın *Damga* adlı romanında da yine savaşın İstanbul ve Anadolu insanı üzerindeki tesirlerini görürüz. Hırsızlık suçuyla mahkûm olduğu için namuslu bir iş bulmakta zorlanan İffet'in durumunu daha da vahimleştiren şey savaş sırasında yaşadıkları fakirliktir. Savaş dolayısıyla İstanbul'da "yer demir gök bakar"dır. Böyle bir hayat pahalılığının ortasında var olan gıda maddeleri de karaborsaya düştüğü için insanlar büyük sıkıntılar çekmektedir. İffet, okul arkadaşı avukat Celâl'in vagon kiralayarak karaborsacılık yapmasını kınamaz. Hatta kendisi de onun çalıştığı şirkette işe başlar. İstanbul'dan Konya'ya gelen mala göz kulak olan İffet'in yolda karşılaştığı insanlar onu, büyük bir hüzne sürükler:

"Muharebelerin asıl acısı Anadolu yollarında duyuluyor. Şimendiferlerde bikes asker ailelerine, yurtlarından sürülüp çıkarılmış muhacirlere, memleketlerinde ölmeğe giden yaralı askerlere tesadüf ediyordum. İyilik etmek için daima bir vesile çıkıyordu... Bir gün, bir istasyonda tren bekleyen bir ihtiyar köylü kadına tesadüf ediyordum. Kafkas'taki oğlundan bir seneden beri haber alamıyan, son bir ümit ile İstanbul'a giden bir asker anası olduğunu öğreniyor, elimden geldiği kadar yardım ediyordum. Bir gün, bir vagon köşesinde, gözlerini kaybetmiş genç bir mülazım görüyordum. Sakit ümitsizliğinin derecesini anlıyor, saatlerce en müşfik kelimelerle teselliye çalışıyorum." (Güntekin, 1957: 90)

Reşat Nuri, *Ateş Gecesi* adlı eserinde İstanbul'un düşman işgali altındaki durumundan bahseder. *Ateş Gecesi* romanının kahramanı Kemal, sözde halkın acılarına üzülsün de savaş sırasında günü gün eder. İngiliz tayyareleri İstanbul'u bombaladığından şehirde karartma yapılmaktadır.

Şehrin alt yapısı perişan bir haldedir. Rusya'nın çözülmeye karşılık Suriye'de işler iyi gitmemektedir. Bulgar askeri heyetinin düşünceli tavırları da savaşın sonunun iyi olmayacağını hissettirir.

III- Milli Mücadele Yılları

İşgal

Sevr Antlaşması ile bölüşülmek istenen Osmanlı Devleti'nin bu kaderine, razı olmayan Türk insanı Anadolu'ya çekilerek Milli Mücadeleyi başlatır. Mütareke sonrası yaşanan ilk düşman işgallerini Reşat Nuri, *Yeşil Gece* adlı romanında anlatır.

Sarıova'da bir mayıs sabahı top sesleri ile uyanan halk, sokağa dökülür. Bir mahşer meydanı oluşur. Sarıova mutasarrıfı ne yapacağını bilmeden telgraf başında bekler. Mahallelerde bir göç hazırlığı başlar. Zenginler, eşyalarını atlara eşeklere yüklerken fakirler bohçalarla ve yürüyemeyen çocuklarla yola çıkarlar. Kasabada kalanların çoğu yürüyemeyecek kadar hasta ve yaşlı olanlardır. Kimileri de çok fakir oldukları için ölümün kendilerini her yerde yakalayacağına inanırlar. Muhacirlerin hedefi dağın kuzey batısındaki Alaçam köyüdür. Hafif yağmurla başlayan yolculuk, yamaç çıkmanın güçlüğü sebebiyle zahmet vermeye başlar. Yolu alamayacağını düşünenler geri dönmeye başlarlar. Muhaceret kafilesi içinde öğretmen Şahin'in dikkatini en çok çocuklar çeker. Hepsi de kendilerinden beklenmeyecek bir fedakârlıkla sevdiklerini düşmandan kaçırmaya çalışırlar. On üç yaşındaki bir çocuk, üç yaşındaki ikiz kardeşlerini bir omzuna astığı bir heybenin iki gözünde taşıyarak kafileden yürür. Küçükler ise bu halde el ele yüz yüze oynamaktadırlar. Başka bir çocuk ise ağlayarak kaybettiği ağabeyini aramaktadır. Ancak çocukların çoğu bu yürüyüş temposuna ayak uyduramayıp geri kalırlar. Bazıları bu yürüyüşten vazgeçip geri dönerler. Şahin, dönen çocuklar arasında ağabeyini kaybeden çocukla, kendi öğrencilerinin en küçüğünü görür. Çocuğa niçin geri döndüğünü sorduğu vakit çocuk, hasta ninesine bakmak için anne ve babasından kaçtığını söyler. Muhaceret kafilesinde sosyal adaletsizlik hemen göze çarpar. Çocuklar, fakirler ve yaşlılar en baştan kaybeden konumundadırlar. Yürüyüş ilerledikçe onlar geride kalıp evlerine dönüp düşman eline bakmak zorunda kalırlar.

Mutasarrıf, işgal edilen yerlerde valilere düşmanın yaptıklarından dolayı kasabadan kaçır. Belediye Başkanı ise düşmanı yumuşatmak için çiçekler yaptırarak onları karşılar. Kasabada kalanlar arasında Balkan savaşına gönüllü katılarak total kalan Muallim Rasim³ ve komiser Ka-

³ Reşat Nuri'nin romanlarında sık rastlanılan tiplerinden biri de cepheye gönüllü gidip sakatlanan ve hayata sınıksız sarılarak yaşamaya çalışan tiplerdir. Bunların çoğu çıkan savaşa tekrar katılmak yararlılık göstermek isterler. *Gizli*

zım, etraflarına topladığı on, on beş kişi ile beraber düşmana direnirlerse de bu gönüllü grubun direnişi ancak bir saat sürer. Komiser Kazım şehit edilir. İşgal gecesi Rumların Müslüman halka saldıracağını duyan halk, Rum mahallesine saldırmak ister. Kimileri Rum eczanecinin dükkânını taşlarsa da Şahin, öfke ve korku dolu halkı yatıştırır. İşgalden sonra sokaklarda iki Yunanlı asker ile bir Türk'ten oluşan güvenlik müfrezeleri gezer. Yunanlılar halkın dinî hislerini kullanarak onları sakinleştirmek ister. İşgalden dolayı evine kapanan Mühendis Necip, şehir için bir kütüphane ve müze projesi hazırlamaya çalışarak zafere inancını taze tutmaya çalışır. Ancak Yunanlıların keyfi hareketlerine karşı gelince şehit edilir. İşgal sırasında Rumlar şımarırlarsa da Türk çetelerinin başarılı olduğu duyuldukça Yenimahalle'de laterna sesleri kesilmeye başlar. Şahin, on dört ay sözde düşman hesabına vaizlik yapsa da gizlice Kuvayı Milliye'ye hizmet eder. Yedi sekiz kişiyi Ankara tarafına kaçırmayı başarır. Yaptıkları anlaşılınca Yunan adalarından birine sürgün edilir. Ancak döndükten sonra düşmanla işbirliği yapan Hafız Eyüp'ün yeni devrin adamı olarak önemli makamlara geldiğini görür. Kendisi çareyi Ankara'ya gitmekte bulur.

Cephe

Reşat Nuri, o dönemin tüm aydınları gibi medenî addettiği devletlerin yurdumuzu işgali karşısında büyük bir şaşkınlık ve öfke yaşar. Onun bu şaşkınlığını en iyi *Eski Hastalık* romanının kahramanı Yusuf anlatır. Yusuf, Fransa'da iki buçuk yıl kalmasına rağmen Fransızlardan nefret etmektedir:

“Muharebe netice itibarile haktır. Züleyha Hanım...Ama ne mânada haktır?...Tabiatte olan bir şey olmak itibarile haktır...Hayvan başka hayvanın ağzındaki kemiği kapıp yiyor...”(Güntekin, 1938:97) diyen Yusuf, komşularının kendisine saldırmasına kızmaz. Onun asıl kızdığı Fransa'nın bize saldırmasıdır:

“Biz, Fransızları, öteden beri hocamız, dostumuz, yakınımız bildik... Meşhur İnsan Hukuku beyannamelerine kapıldık. Filozoflarının, âlimlerinin, ediplerinin hatta siyasilerinin: “Biz hakkı hakikati, iyiliği güzelliği insanlık sevgisini menfaatlerimizden de üstün tutarız.” demelerine inandık... Birçokları gibi, ben de onların memleketinde tahsile gittim. Çocuklarla beraber bir sıraya oturdum. Çocuklarını kardeş, hocalarını baba diye yüreğime nakşet-

El romanında arabacı Süleyman, *Damga* romanında Çanakkale savaşında kolunu kaybeden İbrahim, *Yeşil Gece*'de Muallim Rasim, *Eski Hastalık* Romanında İstiklal Muharebesi'nde bacağına kaybeden Tahtabacak Kaptan bu tiplere örnek teşkil eder.

tim... Bütün bunlardan sonra onları evvela Çanakkale'de, sonra İstanbul'da görünce çıldırıverdim.”(Güntekin, 1938: 98)

Yusuf'un Milli Mücadele'ye katılmasındaki bir diğer amil ise Adana'da Darüleytam'ın (yetimhane) Fransız uçakları tarafından bombalanmasıdır. Yusuf, Fransız savaş uçağının içindeki askerin, ısrarla çocuklara yardım etmek isteyen bir öğretmeni öldürmesine dayanamaz ve Milli Mücadele'ye katılır.

Askerler

Bir asker çocuğu olduğu için askerlere sempati duymasına rağmen onları eleştirmesini de bilen Reşat Nuri, *Çalığışu'nda* Feride'ye aşık Binbaşı İhsan, askerî Doktor Hayrullah, *Eski Hastalık* romanında Binbaşı Ali Osman ve Yusuf, *Akşam Güneşi'nde* Nazmi, *Yeşil Gece'de* komiser Kazım ve *Kan Davası'nda* Ömer gibi canını vatan için feda eden, mace-raya ve harekete düşkün, iyi niyetli askerlerden övgü ve hayranlıkla bahseder. Fethi Naci, her ne kadar Reşat Nuri'nin asker kahramanlara sıcak bakmadığını ileri sürse de biz bu düşüncesine katılmıyoruz.⁴ Şüphesiz Reşat Nuri, romanlarında askerlerle ilgili kimi zaman olumsuz kanaatlerde bulunmuştur. Sert ve hırçın mizaçlardan hoşlanmayan Reşat Nuri, romanlarında bu tip hareketlerde bulunan hiç kimseyi sevmez. Ancak vatan savunması söz konusu olduğunda Nazmi, Ali Osman ve İhsan gibi asker karakterleri yüceltir. Askerliğin ve onun icaplarının (üstüne saygı duyma, aldığı emri yerine getirme) bu milletin damarlarına işlediğini düşünür.

Çocuklar

Çocuklara karşı büyük bir merhamet ve sevgi besleyen Reşat Nuri'nin hemen hemen her eserinde çocuk kahramanlara rastlanır. Ancak çocuk-savaş trajedisinin en yoğun anlatıldığı eser olan *Kan Davası* ko-numuz açısından önemlidir. Romanın öğretmen Ömer'i kendisinin hangi savaşta yetim ve öksüz kaldığını hatırlamaz. Ömer, kendisinden büyük çocukların taşımaları ile kaçan ordumuzun arkasında yaşamayı başara-bilmiştir. Mensubu bulunduğu çocuk çetesi içinde düşmana ve açlığa karşı mücadele etmeyi öğrenen Ömer'in yaşadıkları büyük bir insanlık dramıdır. Belki de bu sebeple duygularını anlatamayan ve içine kapanan Ömer, ancak çizdiği resimlerle yaşadıklarını ifade edebilir:

“Kuzey hududumuzda bir ordu bozulmuştur. Onun küçük bir kolu bir dağ boğazından içerilere çekilmektedir. Bu kol, arkasın-

⁴ Reşat Nuri'nin romanlarındaki askerler hakkında yapılan geniş bir değerlendirme için Fethi Naci'nin “*Reşat Nuri'nin Zabıtları*” adlı makalesine bakılmalıdır.

dan sürü ile köpekler ve yarı çıplak çocuklar sürüklüyor. Kimlerdir bu çocuklar? Tüfeklerine sopa gibi dayanan, yaralarını götürebildikleri kadar sırtlarında götüren, sonra yolun üzerine bırakıp yürüyüşlerine devam eden bu sakallı, yalınayak adamların peşlerine nereden takılmışlardır? Onların durduğu ve gecelediği yerlerde çocuklar da duruyorlar. Attıkları yiyecek kırıntılarını köpeklerle beraber kapşıyorlar.” (Güntekin: 23)

Ömer'in yaptığı resimlerden birinde, bu çocuk çetesi bir çukura doldurulmuştur. Çukurdan çıktığı zaman Ömer, kendi arkadaşlarından bazılarını yerde uzanmış görür. Bataklığa saplanmış düşman askerlerini çocuklar, birer birer nişan talimi yaparcasına büyük bir nefretle vururlar. Çocuk Ömer'e, savaş sırasında yaşadıkları hayatın normal seyri gibi gelir. Zira başına gelenleri henüz sorgulama düşüncesinden uzaktır ve tek yapabildiği hayata tutunmaktır. Bu yürüyüşten sağ kalan çocuklar cami avlularında, hanlarda ve kışlalarda barındırılırlar. Ömer, diğer arkadaşlarından farklı olarak askerî okula değil de öğretmen okuluna gönderilir. Bu okulu bitiren Ömer, İstiklal Savaşı'nın başladığı yıllarda bir Ege köyünde öğretmenlik yapmaktadır. Önce birkaç yıl dağda çetelerle savaşır. Daha sonra düzenli orduya katılır. Bir askerî sevkiyat sırasında gördüğü kız çocuğunu yıllar sonra bile unutmayan Ömer, bir günlüğüne de olsa onun babası olur. Yazar, Ömer ile kız çocuğunun bir araya geldiği tren istasyonunda askerler ile ailelerinin birbirlerinden ayrılışlarını anlatırken Anadolu insanına duyduğu sevgiyi de sınımsız sözlerle ifade eder. Kucaklarında küçük çocuklarıyla kadınlar, tren hareket edene kadar eşlerini beklerler. Küçük çocukları, vagon pencerelerinden dışarı sarkan babaları (askerler) kollarından havaya kaldırmaktadırlar. İstasyonun arka yerinde ise bayram yeri kurulmuştur. Burada köylü bir asker, karısı ve çocukları ile vedalaşmasına şahit olan Ömer, bu asker, ailesine gösterdiği sevgiden çok etkilenir. Yanına yaklaşan üzerinde bir kolu olmayan yırtık elbiseli kız çocuğu, elindeki tas ile Ömer'e su içirmeye çalışır. Cebindeki cevizleri Ömer'le paylaşmak ister. Ömer, bu kalabalık içerisinde iki kimsesizin yan yana geldiğini düşünür ve az önce gördüğü köylü asker, ailesiyle sarılıp eğlenmesi gibi o da bu küçük kıza sevgi gösterir. Onunla bayram panayırında oynar, ona hediyeler alır. Ancak trene binip ondan ayrılacağı zaman adını sormak aklına gelir. Kız çocuğu, giden trenin ardından koşarak adını söylese de sesini duyuramaz. Ömer, bu kız çocuğunu hiç unutmaz. En ağır yaralı zamanlarında bile bu çocuğu sayıklar. Ancak onun değer verdiği bir şey daha vardır. O da ailedir. Tren istasyonunda gördüğü asker, ailesinin dağılmasını istemeyen Ömer, bir saldırı sırasında o askeri, bölüğüne almayarak onu sıcak çatışmadan uzak tutmaya çalışır.

Ömer, bu çatışmadan sağ çıksa da yarasının mikrop kapması sebebiyle dört beş ay iyileşmez. Seferberlik bittikten sonra ise terhis kâğıdı ile

beraber tekrar yollara düşer. Savaş bittikten sonra Bozova'ya o küçük kız bulmak için dönse de çocuğu bulamaz. Ancak bu defa öğretmenlik yapmak için Bozova'da kalır ve yol kesip eşkıyalık yapan kimsesiz çocuk çetesini, okuluna alarak onları eğitmeye çalışır. Böylece hem kendine bir yaşama gayesi bulur hem de sahipsiz çocukların hayatlarını müspet yönde değiştirir.

Sonuç

Reşat Nuri Güntekin'in romanlarının bütününe baktığımız zaman yazarın savaşı, toplum ve insan hayatı için çok tehlikeli bir vâkıâ olarak algıladığını görürüz. Canlı bir organizma olan toplumda savaş geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanın temsilcisi olan nesiller arasındaki dengeleri ve münasebetleri kökünden değiştirir. Üst üste yaşanan ve genellikle hezimetle sonuçlanan harpler, hem fert hayatına hem de toplum düzenine zarar verirler.

Çocuklar, çoğu zaman hem ebeveynlerinin korumasından hem de sağlıklı büyüebilmeleri için gerekli fizikî şartlardan mahrum kalarak cemiyetin devamı için gerekli ahlakî ve sosyal değerleri kazanamazlar. Bunun sonucunda da kimsesiz ve eğitimsiz çocuklar, yaşadıkları topluma sorun teşkil ederler. Diğer yandan savaşa katılmakla veya savaşın acı neticeleri ile hayatlarının akışı tamamı ile farklı gelişen gençler, savaştan sonra bir daha asla eski hayatlarına intibak edemezler. Kiminin tahsili yarım kalır, kiminin hayalini kurduğu aile saadeti ellerinden kaçır. Savaş sırasında en büyük kahramanlıkları gösterenler, savaştan sonra sosyal konumlarını kaybederek deyim yerindeyse aç kalırlar. Toplum kültürünün taşıyıcısı konumunda olan orta yaş kuşağı ve yaşlılar ise geçmiş güzel günlerin hayali ile reel hayattan bir kenara çekilerek âtıl hale gelirler. Savaşla beraber yaşanan ahlakî zaaf ve bencillik ise ferdi, insanlığa isyan edecek raddelere sürükler. Tüm bunların üstüne savaşlarda kaybedilen nesiller, geri dönmediği gibi onların kaybı ile oluşan boşluk, toplumda hem maddî hem de manevî acılara sebep olur.

Reşat Nuri, bütün bunlara rağmen insan sevgisinin iyileştirici gücüne inanır. İnsanın içindeki bencillığe rağmen başkaları için değişeceğini düşünür. Onun kahramanları "savaş" gibi acı bir öğretmenden "insan"a acımayı öğrenirler. Hepsi ruhlarının bir yerinde taşıdıkları yaraları, savaş mağdurlarına ve başkalarına iyilik yaparak sarmaya çalışırlar. Bu açıdan son söz olarak yazarın savaş temasını özlediği insan tipindeki ruhî olgunlaşmayı ve insan sevgisini anlatmak için bir vasıta olarak kullandığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- ASİLTÜRK, Baki (2009), *Reşat Nuri Güntekin Romanlarında Hastalık, İkaros* Yay., İstanbul.
- ÇELİK, Hüseyin, (2000), *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Sosyal Tenkit*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara
- EMİL, Birol,(1984) *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul.
- EMİL, Birol (1989), *Reşat Nuri Güntekin*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, *Gizli El*, İnkılâp Kitapevi, 16. Baskı, İstanbul
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, (1957), *Çalkuşu* Nurgök Matbaası, 9. Baskı İstanbul,
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, (1957), *Damga*, İnkılâp Kitapevi, 27. Baskı İstanbul.
- GÜNTEKİN; Reşat Nuri, (1946), *Miskinler Tekkesi*, İnkılâp Kitapevi İstanbul.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, (1963), *Yeşil Gece*, İnkılâp ve Aka Kitapevi, İstanbul.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, (1938), *Eski Hastalık*, Kanaat Kitapevi, İstanbul.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, *Kan Davası*, İnkılâp, 14. Baskı, İstanbul
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri,(2002) *Akşam Güneşi* İnkılâp Kitapevi, 22. Baskı İstanbul.
- [KALPAKÇIOĞLU], Fethi Naci (1995) *Reşat Nuri Güntekin'in Romancılığı*, Oğlak Yay., İstanbul.
- [KALPAKÇIOĞLU], Fethi Naci (1997) "Reşat Nuri'nin Zabitleri" *Berna Moran'a Armağan Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış*, İletişim Yay., İstanbul.
- KOÇ, Murat, (2005), *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)*, Temel Yay., İstanbul.
- KÖROĞLU, Erol (2004) *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Milli Kimlik İnşasına* İletişim Yay., İstanbul.